

1 т/га) була в гібридів 'Ясон', 'Декан' і 'Форсаж' (ІР) та 'Приз' (ІОК) – 0,54–0,98 ц/га. У решти гібридів вона знаходилась у межах 1,10–2,44 т/га.

Найвищу врожайність насіння у вологому році сформували гібриди соняшнику 'Борей' (3,57 т/га), 'Тайм' (3,88 т/га), 'Сайт' (3,89 т/га) і 'Ватсон' (4,12 т/га) селекції Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва, 'Купець' (3,84 т/га) і 'Кирило' (3,84 т/га) селекції Інституту олійних культур, 'Арциз' (3,50 т/га) селекції Селекційно-генетичного інституту.

Таким чином, за результатами досліджень можна стверджувати, що у роки з запасами продуктивної вологи в метровому шарі ґрунту на час сівби соняшнику меншими за 100 мм перевагу слід віддати гібридам 'Форсаж' і 'Приз', а в роки, коли вони вищі за 100 мм – краще висівати гібриди 'Борей', 'Тайм', 'Сайт', 'Ватсон', 'Купець', 'Кирило' та 'Арциз'.

УДК 631.562.32:527.1

Костенко Н. П.

Український інститут експертизи сортів рослин, вул. Генерала Родимцева, 15, м. Київ, 03041, Україна, e-mail: Kostenko_np@ukr.net

НАУКОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ ГЕРБАРНИХ ЗРАЗКІВ ЗАГАЛЬНОВІДОМИХ СОРТІВ РОСЛИН

Роль гербаріїв у виконанні та осмисленні наукових досліджень важко переоцінити. Ще Карл Ліней вказував, що «гербарій має переваги за будь-яке відображення і є необхідним кожному ботаніку». Як вказував Скворцов О. К. (1977), властивість гербарного зразка, що відрізняє його, наприклад, від лабораторного обладнання, – це те, що цей зразок не старіє морально, продовжуючи служити науці необмежено довго. Дійсно, гербарні колекції є найточнішою основою для історичного аналізу флори. Однак, як і кожна жива колекція, вони вимагають від науковців не лише усвідомлення на сучасному рівні розвитку науки, але й пошуку того, на що могли не звернути увагу попередні дослідники.

Далеко не будь-яке зібрання сухих рослин є гербарій. Гербарій – це колекція зібраних сухих рослин, які відповідають певним вимогам. Будь-яка гербарна колекція має цінність, якщо вона належним чином зібрана, оформлена і доступна для наукового використання. Формування колекції гербарних зразків загальновідомих сортів рослин це послідовний, об'ємний і трудомісткий процес, який вимагає великих затрат часу та ручної праці. Її не можна створити зразу, за 3 або 5 років, навіть за наявності найсприятливіших умов і матеріальних можливостей. Тому колекція гербарних зразків потребує постійного збереження та поповнення.

Цілі і задачі гербаріїв досить різноманітні. У сучасній науці гербарій використовується для досліджень морфології рослин, їх екологічної, географічної та індивідуальної мінливості. Кожний гербарний зразок неповторний. Ця неповторність зближує гербарій з такими установами, як архіви, архівації, флористичні банки.

Вивчення історії гербарної справи показало, що до середини XIX ст. було відомо біля 30 тис. описаних видів рослин та складено карти ареалів поширення цих видів. Уявлення про те, що для кожного виду в гербарії достатньо одного вдального зразка, змінюється на протилежне – про необхідність мати для кожного виду цілу серію зразків з різних місць збирання. Так, у 1847 р. в гербарії банкіра і аматора ботаніки Делессера у Парижі було біля 300 тис. зразків. Найкрупнішим із приватних гербаріїв у середині XIX ст. був гербарій В. Хукера старшого в Англії – він нараховував 1 млн примірників.

У 20-х рр. XX ст. гербарна справа почала розвиватись у Середній Азії, з 30-х рр. – на Кавказі, а після війни ріст гербаріїв відмічено і в Сибіру, і на Далекому Сході. Деякі гербарії при університетах в Юр'єві (Тарту), Києві, Казані, Томську, Харкові, Ташкенті набули значення крупних центрів систематичної і географічної ботаніки. У Києві в 1921 р. Фомін А. В. організував гербарій Української академії наук, який став ядром Київського інституту ботаніки.

За офіційними відомостями фонди гербарію України (національного надбання з 2002 р.) нараховують понад 50 тисяч гербарних аркушів, які містять цінну і часто унікальну інформацію. Україна володіє 59 унікальними ботанічними гербарними колекціями, які втілюють у собі місцеву ботанічну і краєзнавчу культуру та відображають історію досліджень її флори, починаючи з XVIII ст., і становлять національне надбання.

Гербарні колекції є науково-інформаційною базою для фундаментальних та прикладних досліджень природничого профілю із загальної біології, ботаніки, мікології, екології, сільського господарства тощо.

Сьогодні гербаризація ще не стала пріоритетним у роботі інтродукторів і селекціонерів. Етапи такого важливішого і найцікавішого процесу, як мінливість рослин у ході їх окультурення та селекції залишаються не документованими належним чином. Тому питання збору, вивчення та формування колекцій гербарних зразків загальновідомих сортів рослин є актуальним і необхідним для проведення науково-технічної експертизи нових сортів на відмінність, однорідність і стабільність. Створення колекції гербарних зразків загальновідомих сортів є важливим етапом наочного доповнення інструментарію фахівців державної системи охорони прав на сорти рослин.

Важливо, щоб гербарний зразок репрезентував усі ознаки як відмітні особливості сорту, так і всі типи мінливості, притаманні сорту. Біологічна, генетична природа культиварів може бути дуже різною. Це може бути більш-менш вирівняна за господарськими ознаками панміктична популяція (сорти жита, гречки, льону) або ще більш вирівняна популяція самозапильовачів (сорт пшениці, гороху, помідорів), або нарешті вегетативно розмножений клон (сорти винограду, яблуні, тополі, флоксів та інші). Тому і внутрішньо сортова мінливість може бути різною: в разі панміктної популяції можна очікувати наявності деякої генотипної мінливості за ознаками, на які не було спрямовано селекцію; у разі сорту-клону перед нами буде лише вікова та модифікаційна мінливість.

Оскільки інтерпретація гібридів часто буває спірною, можна розміщати їх у гербарії інакше: всі передбачені гібриди даного роду об'єднати разом і помістити у кінці роду в загальній обкладинці з відповідним надписом (Гербарій. Посібник з методики та технології, Скворцов).

Інколи виникають труднощі за збирання інтродукованих рослин та отриманні задовільних гербарних зразків сукулентів; рослин з дуже ніжними квітками; рослин, що чорніють за сушіння; рослин, органи яких за сушіння руйнуються / розвалюються; або взагалі неможливо загербаризувати, наприклад, цілу головку капусти чи гарбуза. Ця обставина береться до уваги кодексом номенклатури інтродукованих рослин: на відміну від таксонів диких рослин, установлення сортів цих рослин не базується на типовому гербарному зразку. У цьому випадку всі рисунки і нариси (фото), зроблені з живих рослин, також додаються до чистової етикетки.

Для підтвердження автентичності гербарних зразків необхідно мати свою фотокімнату з пристосуванням для фотографування гербарних зразків на негатив 6×9 см, а ще краще 13×18 см. Фотографії можна зберігати в окремому архіві або в загальній послідовності серед гербарних зразків у конвертах, наклеєних на гербарні аркуші. Етикетки копіюють цілком. Фототека і герботека невід'ємні.

Формування колекції гербарних зразків загальновідомих сортів рослин, пошук і залучення якомога більше сортів рослинного різноманіття, яке охоплювало б значний спектр ознак у межах певного виду це наочний матеріал для визначення відмінності, однорідності та стабільності. Особливо це стосується таких малопоширених видів, як лікарські, декоративні, лісові та ін. Для них будуть у подальшому формуватися гербарні зразки і фототека ідентифікованих вегетативних і генеративних органів фенотипів. Особливу увагу буде приділено комплексній оцінці сорту за проявом морфологічних ознак генотипу, закріплених у гербарних зразках із врахуванням впливу чинників довкілля. Створення сучасної інформаційної системи управління гербарними архівами для наукових цілей залишається досить актуальною проблемою.

УДК 633.1:631.526.32

Коцюбинська Л. М.

Український інститут експертизи сортів рослин, вул. Генерала Родимцева, 15, м. Київ, 03041, Україна, e-mail: Linda-215@mail.ru

ЩОДО ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ НОРМАТИВНИХ ВИТРАТ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ СОРТІВ РОСЛИН

В сучасних умовах аграрного виробництва обов'язковим етапом комерційного поширення сорту, як носія біологічних, господарсько-цінних ознак і майнового права інтелектуальної власності, є проходження ним кваліфікаційної експертизи, яка має статус державної науково-технічної експертизи